

Oponentský posudek disertační práce

JUDr. et PhDr. Jiří GEORGIEV, *Až do těch brdel a statků? Konservativní myšlení a otázka samosprávy v politických strategiích české státoprávní šlechty po roce 1848*, Praha 2009, 313 s.

Dr. Jiří Georgiev se studiem politického a sociálního myšlení a jednání české šlechty v 19. a na počátku 20. století zabývá dlouhodobě a s četnými publikačními výstupy. Dílčí výsledky svého bádání opakovaně představil jak na domácích fórech, tak v zahraničí, jak na stránkách konferenčních sborníků, tak v recenzovaných časopisech. Tyto výstupy vzbudily zaslouženou pozornost nejen volbou tématu, ale především intenzitou vlastního zpracování zvolené látky. Předložená disertační práce je tak vyvrcholením Georgieva dlouhodobého zájmu a bádání v podobě jejich syntetického shrnutí. Autor svůj výklad rozdělil do tří hlavních kapitol, které doplnil třemi obsáhlými biografickými črtami tří politických protagonistů české konservativní šlechty (J. J. Clam-Martinič, B. Schönborn a J. N. Harrach). Uvedenými biografickými črtami hodlal na konkrétních životních osudech potvrdit a rozvést předchozí zobecňující text a závěry disertační práce.

První ze stěžejních kapitol je věnována vývoji konservativního myšlení obecně, a to nejen v českých zemích, ale vůbec ve střední Evropě. Konservatismus zde autora zajímá jako ideální hnutí, a nikoliv jako forma vlády, resp. správy věcí veřejných. Autor zde využil svých rozsáhlých znalostí vývoje konservativního myšlení od konce 18. až do počátku 20. století, stejně jako všech základních prací stávající odborné literatury zabývající se politickou ideologií konservatismu. Bez falešného přehánění si trůfám říci, že se v české odborné literatuře jedná dosud o nejcelistvější a bezesporu i nejhlubší přehled vývoje evropského konservativního myšlení a jeho recepce v českých zemích. J. Georgiev zde nastínil a zdůvodnil sice jednoduchou, ale přitom výstižnou klasifikaci středoevropských konservativců a současně naznačil její aplikaci na prostředí českých konservativních šlechticů. Při mapování středoevropské „konservativní mentální krajiny“ sice J. Georgiev až na výjimky nepracoval s původními texty konservativních otců-zakladatelů (Haller, Müller, Möser, Savigny), ale využil snad veškeré dostupné sekundární literatury německé, anglosaské a částečně i francouzské provenience.

Zvláštní pozornost pak J. Georgiev v této kapitole pochopitelně věnoval rakouskému prostředí, a to at' již recepci cizích konservativních vlivů, tak i rakouskému příspěvku evropské konservativní scéně (zejm. vlivu Hofbauera či von Vogelsanga). V kontextu sledování rakouské konservativní scény 19. století se autor kriticky vypořádává i

s existujícími předchozími zpracováními tématu, jmenovitě pak s pracemi Ch. Allmayera-Becka. Výsledkem je vcelku přesvědčivá typologizace rakouského konservatismu:

- 1) typ tzv. autentického konservativce (zpravidla zbytečně pejorativně označovaného jako „reakcionář“)
- 2) typ obhájce daného statu quo, který hledá kompromisní rovinu soužití s ostatními koncepty politicko-správního uspořádání společnosti a státu
- 3) typ „konservativního reformátora“

V souvislosti s touto typologizací J. Georgiev odmítá vyskytující se názory o specifickém „aristokratickém konservatismu“ (s. 57), a šlechtické konservativce se naopak snaží zařadit do obecného proudu konservativního myšlení a jeho představitelů. Snaha je to logická, nejspíše i správná, ale nepochybně bude ještě asi dlouho narážet na zažitý zvyk vnímat aristokratický konservatismus ve středoevropském prostoru jako cosi nejen původem a sociální výlučností specifického, ale především ojedinělého a z ostatní společnosti ostře vyhraněného a vůči ní izolovaného. Problémem podobného nahlížení však není domnělá výlučnost či až exotičnost „aristokratického konservatismu“ v českých zemích, nýbrž naopak atypičnost ostatního českého prostředí, které svým sociálním, hospodářským a kulturním milieu jen těžko mohlo vytvořit zázemí pro přijetí a rozvíjení konservativních hodnot a názorů.

Druhou stěžejní část Georgievovy práce představuje kapitola věnovaná vývoji vlastní „Strany českého konservativního velkostatku“. J. Georgiev se zde věnoval především programovým otázkám souvisejícím se vznikem a trváním této strany. Po zásluze přitom věnoval velkou pozornost rozboru několika politických brožur z přelomu 50. a 60. let 19. století a v případě těch anonymních se pokusil – zdá se že správně – určit i jejich autora a opravit tak dosavadní názory tradované v literatuře. Celkově však lze konstatovat, že zpracování této kapitoly přináší oproti dosavadnímu bádání jen poměrně málo nového a spíše jen rekapituluje naše poznání ze starší literatury (zejm. Tobolkovy práce) či vydaných pramenů. Georgievův obraz politického vývoje konservativní strany po stránce organizační je sice předložen čtivě a zasvěceně, ale i tak nelze skrýt, že zde chybí hlubší uchopení a rozebrání takového fenoménu, jaký představuje v 19. století politické stranictví a jeho překotný vývoj. Autor zde vlastně rezignoval na jakoukoli stranickou typologizaci, přičemž podobný „politologický“ rozměr tématu k takovému postupu přímo vyzývá! Dalším deficitem přítomným v této kapitole je skutečnost, že autor dle mého názoru nedostatečně propojil okolnosti vzniku strany, jejího formování a výběru taktiky

s podobou zájmově-kuriového volebního systému, v němž právě velkostatkářské strany měly sehrát a pak také skutečně sehrály klíčovou roli. Podobné propojení výzkumu volebního systému s analýzou vzniku a vývoje strany by poskytlo další, dle mého přesvědčení, zásadní dimenzi nutnou pro pochopení existence a vývoje velkostatkářských stran v Čechách. Vždyť právě čtná volební klání 60. a 70. let a z nich plynoucí polarizace znamenaly klíčový faktor pro rozvoj nově vzniklých stran, a to i velkostatkářských. Autor zde navíc měl využít vynikající práci B. Rottenbachera o volebním dění, zejm. pak v kurii velkostatku, v Čechách 60. let 19. století.¹ Tuto práci ale bohužel opominul, a to i přes její recenzování v českém odborném tisku.

Zároveň nezbyvá než litovat, že i organizační a politickou stránku vývoje strany J. Georgiev sleduje především pro 60. a částečně i 70. léta; exkursy do pozdějších let jsou spíše ojedinělé a postrádají i výše uvedenou „zasvěcenost“ v líčení. A i ve starším období se autor omezuje spíše jen na rekapitulování vcelku známého základního politického vývoje strany. Z tohoto rámce vybočují pouze pasáže věnované vývoji listu Vaterland a spřízněných katolických organizací, personálně navíc prolnutých právě s konservativními šlechtici. S některými místy v této kapitole lze polemizovat. Např. zda autor nepřeceňuje působení tzv. strany středu v Čechách, kterou se zde v 60., 70. a ani 80. letech prakticky založit – na rozdíl od Moravy – nepodařilo? (s. 89). Současně je škoda, že se v této souvislosti autor mnohem více nezabýval osobou Alfreda III. Windisch-Graetze (s. 103), který, alespoň dle mého přesvědčení, nakonec od 90. let podobnou roli – tj. roli jakési „Mittelpartei“ – v Čechách hrál. Otazníky vyvolává pasáž, že „*Strana konzervativního velkostatku musela reagovat na strukturální změny v nesvěřeneckém (alodiálním) velkostatku zvyšující ústavověrnou stranu. Zvolila navýsost inteligentní strategii, která jí umožnila zachovat si vnitřní homogenitu a zároveň obnovit svou politickou sílu. Na jedné straně zůstávala oproti ústavověrným velkostatkářům více stavovskými uzavřenou skupinou, což ostatně odpovídalo konzervativnímu aristokratickému přesvědčení. Na druhé straně odpor vůči vídeňskému centralismu vedl k rozhodnutí hledat spojence v české občanské reprezentaci.*“ (s. 90). V čem ona „inteligentní strategie“ spočívala? Vždyť konservativcům přece nezbyvalo nic jiného nežli spolupráce s českými občanskými vrstvami, alespoň za předpokladu, že by chtěli něco ze svého programu reálně prosadit. Sporná je i vnitřní homogenita strany. Nejenže se po roce 1910 podíl šlechtického a občanského živlu mezi příznivci konzervativního velkostatku vyrovnal, ale reálně aristokratické křídlo (a výhradně o něm J. Georgiev – aniž by si toho snad byl v textu

---

¹ Bernd ROTTENBACHER, *Das Februarpatent in der Praxis. Wahlpolitik, Wahlkämpfe und Wahlentscheidungen in den böhmischen Ländern der Habsburgermonarchie 1861-1871*, Frankfurt a/M et all. 2001.

vědom – píše) bylo oproti občanským, nově nobilitovaným a z nižší šlechty se rekrutujícím (a aristokraty přehlíženým) konservativním velkostatkářům v menšině od 90., možná už i od 80. let.

Otazníky ve mně vzbudí rovněž pasáž o etnickém češtví Leo Thuna (s. 91) – i při vědomí jeho vynikající znalosti češtiny, české kultury, literatury atd. se spíše domnívám, že výrokem „Ich bin kein Deutscher, ich bin ein Böhme“, měl na mysli spíše své přihlášení se k zemskému vlastenectví nežli k české etnicitě – tj. asi v duchu známého výroku jeho příbuzného J. M. Thuna: Ich bin weder Tscheche, noch Deutsche, ich bin ein Böhme.“ Pochyby umocňuje i fakt, že výše uvedený citát pochází z úst Beustových, který pro pochopení české reality/reálií, jak známo, měl jen málo disposic. Ať již to s Leovou etnicitou bylo jakkoliv, tak bych si ji osobně nedovolil vztahovat na rod Thunů (včetně děčínských) obecně. Mementem zde musí být Leův synovec František, který, ač dvakrát český místodržitel, se nikdy česky nenaučil. Autorovo přesvědčení, že nepřítomnost velkostatkářů na Říšské radě v letech 1863 až 1879 byla výrazem odporu k celorakouskému zastupitelskému sboru (s. 96), by si zasloužilo – zejm. pro období po zavedení přímých voleb (1873) určitou relativizaci.² Omylem je pak tvrzení, že jednacím jazykem Českého klubu byla čeština (s. 101) – nikoliv, právě šlechtici měli i ve stanovách klubu zajištěno, že mohou na jeho půdě hovořit německy. S notnou rezervou bych pak opakoval i některá zažitá klišé o Riegrově podřízování se autoritě J. J. Clam-Martinice. Vztah mezi oběma muži, založený na důvěře a snad až přátelství (je-li arciť něco podobného mezi aristokratem a občanským politikem možné), nelze automaticky vnímat mladočeským nálepkováním (s. 97). Podrobná analýza protokolů poslaneckého Českého klubu by jistě usnadnila pochopení fungování tohoto tělesa.

Již jen jako „kosmetické vady“ na kráse lze vnímat zanedbatelný počet drobných faktografických nedopatření: zemské volby se konaly v roce 1883, nikoliv 1882; kuriový systém v Říšské radě platil do roku 1906/7, nikoliv 1905; Jiřím Buquoyem (†1851) je zřejmě míněn dlouholetý předseda výkonného výboru konservativců Karel Buquoy, Albertem Pražákem se rozumí Alois Pražák, spíše nežli o „zemské kulturní radě“ by se slušelo hovořit o „zemské zemědělské radě“ (s. 85, 93, 94, 95, 98). Nejasnou je osoba Ferdinanda Buquoye na s. 104, který nezemřel roku 1900 ve věku 53 let, ale až roku 1909 ve věku 60 let a členem Koerberovy vlády byl zhruba dva měsíce, aniž by se výrazněji zapsal do politického vývoje. Jeho J. Georgievem zmiňovaný „nepochybný talent“ by si pak zasloužil bližší zdůvodnění, neboť Ferdinand se narozdíl od svého bratra Karla politice

---

² Tomu koneckonců odpovídá i Georgievova pasáž o překvapivě rychlém rozhodnutí k návratu roku 1879, které mělo zaskočit i staročeské spojence – s. 99.

vždy spíše vyhýbal. Podobně působí i opomenutí odkazů u některých citací, zejm. jedná-li se o jinak spíše výjimečné citace přímo z pramenů (s. 97, 98, 182).

Všechny výše uvedené důležitější námitky lze brát v první řadě jako podněty k diskusi. Toto ovšem neplatí o zmíněné a dle mého přesvědčení poněkud torzovité a zúžené koncepci výkladu. Neméně závažnosti pak přikládám faktu, že autor – a to se netýká pouze druhé kapitoly – jen minimálně pracuje s archivními prameny a pokud ano, tak převážně jen s korespondencí několika málo jednotlivců (L. Thun – J. J. Clam; Karel III. ze Schwarzenbergu – J. J. Clam; F. L. Rieger – J. J. Clam). Rozsáhlé rodinné archivy a v nich zahrnuté osobní fondy aristokratických a vůbec šlechtických politiků tak z valné části zůstaly nepoužity. To samé platí i o využití úředních archivů, zejména archivu místodržitelského. Autorovi tak nezbývá než stavět na publikovaných studiích. U tak málo zpracovaného tématu, jakým vývoj české šlechty bezesporu je, je podobný deficit velkou škodou. A to tím spíše, že soustavněji excerpcován – alespoň v určitých obdobích – nebyl ani *Vaterland*, deník konservativní šlechty.

Poněkud rozpačitý či spíše „nehotový“ dojem z předchozí kapitoly naopak vyrovnává a dalece převyšuje třetí stěžejní část předložené disertační práce, která je věnována významu samosprávy pro politiku státoprávní šlechty. J. Georgiev zde v širokých a promyšlených souvislostech a s jasnou argumentací sleduje složité diskuse o ideálním vnitřním správním uspořádání rakouského státu zhruba ve dvacetiletí 1848-1864. Zejména přelom 50. a 60. let zde představuje jako jakousi „dílnu“ rakouské samosprávy, kdy soutěžily nejrůznější koncepty: konservativní a liberální, centralistické a autonomistické. Jejich vzájemnému srovnání předchází zasvěcená analýza zahraničních vzorů a inspirací, zejména pruských a britských, které J. Georgiev dokáže adresně přiřazovat k jejich rakouským, resp. českým protagonistům. Je přitom nasnadě, že tyto diskuse nebyly vedeny vždy v duchu „buď a nebo“, nýbrž že docházelo k prolínání a ovlivňování jednotlivých konceptů. Za obzvláště zajímavé a přínosné lze považovat shrnutí záměru českých konservativců udržet autonomii velkostatku (mimo obce) kvůli uchování lokálního mocenského vlivu bývalých vrchností, i jako silnou základnu územní samosprávy v Čechách, důležitého (byť asi nikoliv nezbytného) to předpokladu pro úspěšné realizování státoprávních cílů konservativní šlechty. Neméně zajímavé je pak shrnutí podílu J. J. Clam-Martinice na těchto diskusích a pokusech, kdy Clamovy podněty svého času doznaly zasloužené pozornosti i na nejvyšších místech monarchie a tato pozornost naznačovala Clamovu slibnou kariéru jako vysokého státního úředníka a reformátora správního

uspořádání říše. Důležité je, že šlechta svojí podporou korporativních prvků nesledovala jen úzce stavovské zájmy, ale akceptovala tento přístup v obecnější rovině. V souladu s tím podporovala autonomní postavení nejen katolické církve, ale i dalších korporací (např. někdejších cechů). Ne vždy přitom tento boj s „pokrokovými směry“ musel být marným a končit neúspěchem.

J. Georgiev při zpracování této kapitoly vychází zejména z normativních pramenů, resp. státních smluv (konkordát 1855), a stenografických protokolů Říšské rady; metodicky se pak opřel především o právněhistorický přístup. Jeho zpracování této látky je důležitým přínosem pro stávající poznání a osobně jej považuji za nejzdařilejší část předložené disertační práce.

Neméně přínosnou – ač na první pohled možná poněkud disparátní a jen zvolna související – částí předložené disertace jsou tři biografické črty: J. J. Clam-Martiniče, B. Schönborna a J. N. Harracha. Ve skutečnosti se nejedná o klasické biografie, nýbrž o tematické sevřené portréty tří konservativních politiků reprezentujících různé typy (viz výše představená typologie) českých konservativců a jejich postupů při naplňování nejen konservativního programu, ale především jejich názorů na samosprávnou politiku a její – třeba i kompromisní – prosazování v prostředí výrazně silnějších liberalisticko-centralistických podnětů. I když i o těchto třech rozsáhlých (zvl. Clamův) medailonech platí, že originálních archivních pramenů nebylo využito v maximální míře (zejm. korespondence uvnitř členů konservativního velkostatku), tak se setkáváme s dosud nejcelistvějšími a nejplastičtějšími biografiemi všech třech jmenovaných osobností. Autor se pochopitelně zaměřil na jejich politické názory a kroky, a to včetně zachycení jejich proměn v delším časovém horizontu. Zejména Clamův životopis osvětluje mnohé z dosud jen málo přiblížených kapitol jeho veřejné činnosti, uvádí na pravou míru některé tradované omyly (otázka autorství některých anonymních brožur) a na konkrétních krocích dokumentuje Clamovy snahy o prosazení konservativně-autonomistického konceptu samosprávy a státní správy. Některá hodnocení sice zůstanou asi sporná navždy (otázka, zda byl Clam zralým stát se rakouským státníkem, anebo se naopak až do konce 70. let pohyboval poněkud „mimo politickou realitu“), některé otázky nechává otevřené i J. Georgiev (proč např. nedošlo k rozvíjení Clamových kontaktů s uherskou aristokracií – Szécsen – i po roce 1860; zda si Clam – a i jiní čeští šlechtici – uvědomoval palčivost problému udržení velmocenského postavení říše a nestavěl ji nerozvázně všanc oproti naplnění „lokálních“ českých zájmů; jak čeští konservativci dosáhli prvotního odmítnutí císařské sankce českému

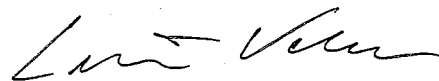
obecnímu zřízení?). V každém případě uvedená kapitola představuje základní kámen pro tolik postrádaný životopis tohoto předáka české šlechty.

Tak jako v předešlých částech práce se i v těchto kapitolách můžeme setkat s určitými drobnými omyly či „krátkými spojeními“, která však nepadají na váhu celkové kvality a přínosu textu (v prosinci 1862 asi nelze hovořit o Lombardsko-benátském království – s. 189; F. Palacký nikdy nebyl členem Poslanecké sněmovny Říšské rady – s. 192; podporu českého velkostatku koalici Windisch-Graetzově vládě bych rozhodně nenazval „smířením“ s německými liberály, a to ani „opatrným“ – s. 237).

Posudek na předloženou disertační práci lze shrnout následovně: jedná se bezesporu o mimořádnou práci vyzrálého autora s ujasněným názorem, o práci, která se navíc zabývá dosud jen okrajově zpracovaným a přitom klíčovým tématem novodobých českých a rakouských dějin. Jisté slabiny v bohatším využití možného a dostupného archivního materiálu, stejně jako soustavnějšího zpracování programové a zvl. samosprávné publicistiky na stránkách konservativního tisku (tj. Vaterlandu) přitom lze vysvětlit šíří tohoto materiálu a distanční formou studia. Tyto nedostatky naopak zcela vyvažuje promyšlená koncepce práce, jasné otázky a cíle výzkumu, stejně jako pregnantní argumentace při hledání odpovědí. Ocenění si zaslouží i snaha o tematicky a oborově rozmanitý přístup, který využívá metod jak klasických politických dějin, tak právní historiografie či dějin idejí. Nezmínit nelze ani zřídka vídanou kultivovanost textu, bezvadnou stylistiku a jen naprosté minimum překlepů.

Práci J. Georgieva hodnotím veskrze kladně, ctěné komisi ji doporučuji k přijetí a věřím, že bude v dohledné době v této či v jinak upravené podobě publikována tiskem.

Praha 8. 3. 2009

Dr. Luboš Velek